Прагмалінгвістичний аналіз мовленнєвого Жанру «грубий наказ» (на матеріалі Турецького художнього дискурсу)

Т. В. Нікітюк

Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Інститут філології, кафедра тюркології, Київ Україна
Corresponding author. E-mail: tv.nikit@gmail.com

Paper received 28.01.17; Accepted for publication 05.02.17.

Анотація: У даному дослідженні розглядаються прагмалінгвістичні особливості мовленнєвого жанру «грубий наказ» у турецькому художньому дискурсі. Зокрема, описуються комунікативні ролі співрозмовників, їх комунікативні цілі, лексичні й граматичні форми, за допомогою яких вони оформлюють «грубий наказ» у своєму мовленні. Встановлено, що цей тип жанру являє собою конфронтативний мовленнєвий жанр та продукується у конфліктній мовленнєвій ситуації.

Ключові слова: *мовленнєвий жанр «грубий наказ», адресант, адресат, конфліктна комунікативна ситуація.*

Вивчення специфіки актуалізації мовленнєвих жанрів у різних сферах спілкування є одним з ключових напрямів досліджень сучасної лінгвістики. Адже, володіння набором основних мовленнєвих жанрів на практиці вважається важливим аспектом комунікативної поведінки: ступінь оволодіння мовленнєвими жанрами є одним з показників мовленнєвої компетенції, володіння мовленнєвими жанрами є однією з статусних характеристик особистості [2, с. 135].

На думку вчених, жанр оформлюється у вигляді «дифузного комунікативного простору, у якому поєднуються мовленнєві засоби спілкування і соціально важливі форми соціального взаємозв'язку» [3, с. 40].

Новизна цього дослідження полягає в тому, що мовленнєвий жанр «грубий наказ» недостатньо розглянутий з точки зору відповідності реальної картини спілкування з нормами та правилами турецької мовної культури. Передусім, це стосується вивчення функціонування в повсякденному спілкуванні такого різновиду спонукання, як наказ. Адже, такого роду комунікація є конфліктною і передбачає велике емоційне напруження, що призводить до використання інвективної лексики та специфічних граматичних форм.

Метою нашої роботи є описати сучасне мовне оформлення наказу в сфері повсякденного спілкування з урахуванням основних характеристик співрозмовників. Для досягнення цієї мети, необхідно вирішити такі задачі: 1) дати визначення конфронтативному мовленнєвому жанру «грубий наказ»; 2) визначити цілі, які ставить собі адресант, продукуючи в своєму мовленні цей вид жанру; 3) описати комунікативну ситуацію, в якій реалізується мовленнєвий жанр «грубий наказ», з точки зору комунікативних ролей співрозмовників, комунікативного минулого та майбутнього; 4) виділити найчастотніші граматичні конструкції та лексичні одиниці, за допомогою, яких втілюється цей жанр у сучасному турецькому мовленні.

Об'єктом нашого дослідження став мовленнєвий жанр «грубий наказ» у сучасній турецький мові, предметом – прагмалінгвістичні його характеристики.

Матеріал дослідження представлений у вигляді діалогів з сучасних турецьких художніх творів, в яких порушувався максим спілкування. Адже, мовленнєвий жанр «грубий наказ» є одним із жанрів, що спрямований на дисгармонію комунікативної ситуації.

Для того, щоб краще зрозуміти лексему «наказ», звернемося до тлумачних словників. Так, у словнику турецької мови подається таке визначення цього поняття:

Emir, mri (I) is. Ar. Emr. 1. Buyruk, komut, talimat, ferman[9, с. 632].

Наказ – це розпорядження, інструкція, директива, волевиявлення.

Наприклад, у словнику української мови наказ подається як – *розпорядження, настанова, вказівка і т. ін. [1, с. 198]*.

У словнику Ожегова подається таке визначення лексеми наказ:

Приказ -а, *м*. 1. *Официальное распоряжение того, кто облечен властью* [4, с. 203].

Проаналізувавши ці визначення, можемо окреслити наше розуміння конфронтативного мовленнєвого жанру «грубий наказ». Отже, мовленнєвий жанр «грубий наказ» – це директивний жанр, що виражає негативне ставлення до співрозмовника та реалізується у мовленні з порушенням максимів спілкування.

Особливістю конфронтативного мовленнєвого жанру «грубий наказ» є те, що він відображає волевиявлення адресанта, яке спрямоване на те, щоб адресат виконав певні дії у майбутньому, шляхом спонукання слухача до виконання бажаних дій та реалізації інтенцій мовця.

Отже, можемо окреслити основну комунікативну мету конфронтативного жанру грубий наказ:

- У брутальній формі спонукати адресата до виконання бажаних дій. Наприклад:

- *'Ne sustun ipinoz kuşi? Versene cevap!' [7, с 109-110]*

- *Чого ти замовк, зяблику? А ну, відповідай!*

- Грубо змусити адресата виконати певні дії. Наприклад:

- *Kesin be! Gevezelik istemiyorum* [10, с. 73].

- *Ану замовкніть вже. Я не хочу чути ваші розмови.*

- У брутальній формі дати пораду і тим самим спонукати виконання адресатом або третьою особою інтенцій мовця. Наприклад:

- *Nisahat istemiyorum pis herif... Kızı rahat bırak diyorum [10, с. 67].*

- *Я не хочу радити, брудний тип. Я говорю – залиш дівчину в спокої.*

- Вимагати від адресата виконати якусь дію. Наприклад:

Ev halkını kalın kaşlarıyla uzun uzun göz hapsine aldıktan... sonra kesinlikle emretti.

 ©*T. V. Nikitiuk 2017*

- *Hayi şimdi. Söndür lambanızı ve yatın' [7, с. 7]*.

- Давайте, зараз же. Вимикайте світло та лягайте спати.

- Підкорити адресата і тим самим домогтися реалізації своїх інтенцій. Наприклад:

- *'Tez gel lan!' [8; 110]*.

- *Гей, ану, швиденько підійди.*

- Продемонструвати адресату або третій особі свою владу. Наприклад:

Murtaza dinledi dinledi, sonra elini kaldırdı:

-*'Aç gözünü vatandaş! Yukarı Allah, Ankara'da Devlet, Hükümet hem da, burda da ben! İstemem itiraz, konuşmam da fazla. Söndür lambanı ve yat'[7, с. 8]* .

Муртаза слухав, слухав, а потім підняв руку:

«Відкрий свої очі громадянин! На небесах – Аллах, в Анкарі – Влада, а тут – Я. Я не хочу сперечатися та зайве базікати. Вимикай світло та лягай спати».

- Показати зверхнє ставлення до співрозмовника і тим самим замаскувати свої комплекси. Наприклад:

- *'Sus,' diye avazı çıktığı kadar bağırdı. Nermin. 'Hiç utanmadan hala karşımda konuşuyorsun. Senin ar damarın çatlamış kızım. Sen kim olduğunu biliyor musun? Hadi! Kim olduğunu çabuk söyle bana' [8, с. 80]*.

«*Цить». – зарепетувала Нермін. Ви безсоромно все ще розмовляєте переді мною. Ти безсоромна дівка. Знаєш хто ти? Нумо! Скажи мені швиденько, хто ти?*

Аналізуючи емпіричний матеріал ми помітили, що на момент втілення конфронтативного мовленнєвий жанр «грубий наказ», адресант має володіти:

- Певною владою, яка надає йому право реалізовувати цей жанр у своєму мовленні. Наприклад:

Biletçi sabırsızdı:

- *'Bilet diyorum gülüyorsun be oğlum, versene biletini!' [6, с. 14]*

У кондуктора закінчилось терпіння:

- *Гей, я говорю білет мені дай, чого смієшся? А ну негайно давай свій білет.*

- У мовця є всі повноваження спонукати до дії адресата. Наприклад:

(Şantiye)

- *'Haydi bakalım, sallanmayın, marş marş!' [8, с. 14]*

(Виконроб)

- *Ану, не вештайтесь без діла, гайда, гайда!*

Окрім того, статусно-рольова позиція мовця вища за позиції адресата. Так, у фрагменті діалогу, який ми подали нижче, дружина пана Хусейна має вищу рольову позицію на момент мовлення а тому, дозволила собі використати конфронтативний мовленнєвий жанр «грубий наказ»:

Kabzımal Müteahhit Hüseyin Bey'in karısı emretti:

- *'Ne duruyorsun aptal. Boşalan yere geçip otursana!' [6, с. 99]*.

Дружина перекупщика пана Хусейна Мютеаххіта наказала:

- Чого ти стоїш, дурень. Проходь та сідай на місце, яке звільнилось.

Адресат, у свою чергу, є людиною підлеглою, тією, яка має певні зобов'язання перед мовцем. Тому, як правило, у адресата немає іншого виходу, як виконати певні дії, до яких його спонукають. Наведемо приклад:

Ama komiser bağırıyordu:

-*'Ayakta dur lan, çökme lan, beynini patlatırım lan!' [8, с. 39]*

Але комісар закричав:

- *Гей ти, стій на ногах, гей ти, не сідай, я примушу тебе згадати, придурок.*

У даному фрагменті співрозмовниками є комісар та хлопець, який все ще навчався у початковій школі. Тому адресант дозволив собі використати грубий наказ, через те, що він має вищу як соціальну, так і рольову позицію відповідно до адресата.

Треба відмітити, що мовленнєвий жанр «грубий наказ» – є реактивним жанром. Оскільки його використовують як відповідь на дії адресата, які були зроблені або проігноровані всупереч бажанням, інтенціям мовця. Наприклад:

- *'Ulan alırsam seni ayağımın altına!'*
- *'Emmim, emmimsin.'*
- *'Git ulan dürzü!' [8, с. 68]*
- *А якщо я тебе розчавлю?*
- *Мій дядечко, ти мій дядечко.*
- *Іди звідси, негідник!*

Як ми вже зазначали, у даній комунікативній ситуації адресат має певні обов'язки чи зобов'язання, і тому має виконувати накази адресанта безапеляційно. Таке розгортання комунікативної ситуації можливе лише у тому випадку, якщо «грубий наказ» є успішним. Кількість майбутніх вчинків змінюється відповідно до поставлених мовцем завдань.

Необхідно зазначити, що у турецькому суспільстві як в офіційній так і в неофіційній сферах, є прийнятним звернення до співрозмовника у другій особі однини. Так для неконфліктної комунікації притаманно пом'якшувати форму наказу за допомогою слова *'lütfen'* (будь ласка) а у конфліктному мовленні, для передачі негативно-емоційного забарвлення дану лексему не використовують. Окрім того, емоційно-негативний відтінок висловлювання передається за допомогою інтонації, вибором відповідних слів та конструкцій.

У текстах художньої літератури спонукальне значення жанру «грубий наказ», зазвичай, кодується за допомогою простих імперативних речень, у формі 2-ї особи однини (для однієї особи) і формою 2-ї особи множини – для декількох без використання ввічливої форми з лексемою *lütfen'* (будь ласка). Наприклад: *İçlerinden biri konuşacak oldu, 'Kapa çeneni' dedi asker [5, с. 250]*. *Хтось в колоні почав розмовляти. «Закрий пельку» сказав військовий.*

Безапеляційність МЖ грубого наказу також може передаватися за допомогою неповних простих номінативних речень. Наприклад:

Çocuğun birinden bir tas su istedim, aptal aptal yüzüme baktı.

- *'Lan' dedim, 'su su! Sağır mısın?' [8, с. 124]*.

У одного з дітей я попросив миску з водою а той дивився на мене з дурним виразом обличчя.

- Трясця, – сказав я. – Води, води! Ти що глухий?

Для реалізації жорсткої вербальної стратегії у сучасній турецькій мові використовуються формули грубого наказу одночасно з поясненням причини його втілення. Тобто, речення з причинно-наслідковим зв'язком. Наприклад:

Leman Hasan'ın yüzüne bir tokat attı.

'Bu evden defol git,' dedi bas bas bağırırken. 'Anamın katili oldun' [8, с. 163].

Леман дала ляпасу Хасану.

- «Іди геть з цього дому» – несамовито закричала вона. – «Ти став вбивцею моєї матері».

Зустрічаються такі комунікативні ситуації, в яких наказ реалізується у формі розповідного речення. Наприклад:

- *'Lan hey millet' diye bağırdı. 'Paydos bitti lan!' [7, с. 181]*.

- Гайда народ – закричав він. – « Ану, перерва скінчилась!»

Негативно-емоційне забарвлення в жанрі «грубий наказ» може також передаватися за допомогою інверсії. Наприклад:

- *'Siz ne arıyorsun burda! Haydi çıkın dışarı!' diye bağırdı [8, с. 62]*.

- «Що ви тут шукаєте! Гайда йдіть звідси!» закричала вона.

Аналіз емпіричного матеріалу показав, що мовне вираження грубого наказу може бути імпліцитним. Наприклад:

- *'Gözüm görmesin seni' [9, с. 263]*.

Щоб мої очі тебе не бачили.

Поширеною мовною формою, яка негативно забарвлює висловлювання є поєднання відповідної інтонації та імперативної форми «-sene», яка українською мовою передається модальною часткою -но. Наприклад:

-*'Ne dikiliyon lan, gelsene'*[8, с. 53].

- «Ану, чого стовбичиш, підійди-но».

Одним із найяскравіших маркерів грубості в турецькій мові є форма –(y)ası. ЇЇ умовно називають злобажальним дієприкметником / іменем дії (lanetleme ortacı). У прикладі, який ми наводимо нижче, дана форма спонукає до виконання наказу і тим самим, характеризує негативне ставлення до співрозмовника:

- *Borcunu bir an önce öde ki, ölümle oturduğun masadan kalkasın. Bu sana son ihtarımız [9, с. 274]*.

- Негайно заплати свій борг щоб встати з-за столу, за яким ти сидиш поряд зі смертю. Це наше останнє попередження.

У якості додаткових засобів маркування ситуації наказу та демонстрації соціально-рольових відносин виступають лексико-семантичні показники. Так, наприклад, для підсилення важливості наказу використовуються прислівники із семантикою «негайне виконання дії»: *derhal, hemen* (негайно), *çabuk, tez* (швидко):

- *'Yeter artık,' diye bağırdı. 'Karşımda cır cır ötüp durma. Evimden defol hemen'[9, с. 405]*.

- «Досить вже – закричала вона. – Припини вже тут базікати без зупину. Негайно йди з мого дому».

Sorduğum soruya derhal cevap ver'[9, с.; 324].

Негайно відповідай на моє питання.

У турецькому суспільстві для вираження емоцій окреме місце займають вигуки. Саме вигуки у поєднанні з інтонацією утворюють певне емоційне поле. У залежності від інтенцій мовця вони можуть передавати позитивне або негативне ставлення до співрозмовника. Так, наприклад, спонукальний вигук '*marş'*(марш) або '*yallah*' (марш, пішов геть); фамільярний та грубий вигук *'Lan'* або *'Ulan'* (Гей, ти; бовдур) використовується для спонукання до дії і разом з тим передає зверхнє ставлення до співрозмовника та підкріплює статус адресанта. Наприклад:

'Al kazmanı bakalım, yallah!' [6, с. 92].

А ну, візьми свою кирку та геть звідси!

Yine elçibaşı sesi duyuluyor:

- *'Lan sarı şapgalı, dalga geçme lan, sıçarım o sarı şapkalı ha!..' [8, с. 168]*.

Знову почувся голос керівника:

- Гей ти, у жовтій шапці, пильнуй, бовдур, а то я надаю тобі, по тій жовтій шапці.

Для підсилення категоричності спонукання у турецькому мовлені використовуються стилістично-синонімічні дієслова. Наприклад:

Bir ses duydum:

- *'Defol git lan!...'[8, с. 41]*.

Я почув чийсь голос:

- Гей, ти, пішов геть!..

У наведеному вище фрагменті адресант одночасно використав стилістично-синонімічні дієслова *defolmak* (бути вигнаним) та *gitmek* (уходити) у наказовій формі 2-ої особи однини і тим самим підкреслив серйозність свого висловлювання.

Отже, мовленнєвий жанр «грубий наказ» є конфронтативним жанром з семантикою директивності, в основу якого покладено передача спонукання у формі, яка відрізняється від загальноприйнятої та використовується в конфліктному мовлення. Як показав емпіричний матеріал, граматичні та лексичні характеристики цього жанру дуже широкі. Кожен із цих конструкцій надають висловлюванню, притаманне лише їм значення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. І голов. Ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. – 1440 с.
2. Карасик В. И. Язык социального статуса / В. И. Карасик. – М.: Ин-т рус. яз. РАН, 1992. – 330 с.
3. Седов К. Ф. Психолингвистические аспекты изучения речевых жанров / К. Ф. Седов // Жанры речи. – Саратов: Колледж, 2002. – Вып.3. – С.40-52.
4. Ожегов С. И. Словарь русского языка: Ок. 57 000 слов/ Под ред. чл.-корр. АН СССР Н. Ю. Шведовой. – 18-е изд., стереотип. М.: Рус. Яз., 1987. – 797 с.
5. Ayşen Kulin Nefes Nefese / Kulin Ayşen. – İstanbul, Remzi Kitapevi, 2003. – 360 s.
6. Kemal Orhan Gurbet kuşlar / Orhan Kemal. İstanbul, Everest yayınları. – 2011. – 356 s.
7. Kemal Orhan Murtaza / Orhan Kemal. İstanbul, Everest yayınları. – 2011. – 372 s.
8. Muzaffer İzgü Zıkkımın kökü / İzgü Muzaffer. – İstanbul, Bilgi Yayınevi, 2007. – 296 s.
9. Sinan Akyüz Şafika & Feraye. //Akyüz Sinan. – İstanbul: ALFA, 2013 – 536 s.
10. Türkçe sözlük / Prof. Dr. Recep Toparlı taafından denetlenmiştir / – Baskı: 9. Ankara, 1998. – 2244 s.

REFERENCES

1. Great Dictionary of Modern Ukrainian languages / Uklad. I holov. Red. V. T. Busel– K.; Irpin: VTF «Perun», 2004. – 1440 c.
2. Karasık V. I. The language of social status / V. I. Karasik. - M .: Institute of Russian. lang. Russian Academy of Sciences, 1992. - 330 p.
3. Sedov K. A. Psycholinguistic aspects of the study of speech genres / K. A. Sedov // Genres speech. - Saratov College, 2002. - Vol.3. - S.40-52.
4. Ozhehov S. Y. Russian dictionary: Ok. 57 000 slov/ Pod red. chl.-korr. AN SSSR N. Iu. Shvedovoi. – 18-e yzd., stereotyp. M.: Rus. Yaz., 1987. – 797 s.
5. Ayşen Kulin Nefes Nefese / Kulin Ayşen. – İstanbul, Remzi Kitapevi, 2003. – 360 s.
6. Kemal Orhan Gurbet kuşlar / Orhan Kemal. İstanbul, Everest yayınları. – 2011. – 356 s.
7. Kemal Orhan Murtaza / Orhan Kemal. İstanbul, Everest yayınları. – 2011. – 372 s.
8. Muzaffer İzgü Zıkkımın kökü / İzgü Muzaffer. – İstanbul, Bilgi Yayınevi, 2007. – 296 s.
9. Sinan Akyüz Şafika & Feraye. //Akyüz Sinan. – İstanbul: ALFA, 2013 – 536 s.
10. Türkçe sözlük / Prof. Dr. Recep Toparlı taafından denetlenmiştir / – Baskı: 9. Ankara, 1998. – 2244 s.

Pragmalinguistic analysis of the speech genre 'rough order' (in Turkish literature)

T. V. Nikitiuk

Abstract: This study examined pragmalinguistic characteristics of speech genre 'rough order' in modern Turkish literature. In particular, was been described communicative roles of interlocutors, their communicative goals, lexical and grammatical forms with which they apply the 'rough order' in his speech. It is established that this type of genre is confrontational and was apply in conflict communicative situations.

Keywords: *speech genre 'rough order', the addresser, the addressee, conflict communicative situations.*

Прагмалингвистический анализ речевого жанра «грубый приказ» (на материале турецкого художественного дискурса)

Т. В. Никитюк

Аннотация: В даном иследовании расматриваються прагмалингвистические особенности реализации речевого жанра «грубый приказ» в современном турецком художественном дискурсе. В частности, описываються комуникативные роли собеседников, их комуникативные цели, лексические и граматические формы, с помощью которых они оформляют «грубый приказ» в своей речи. Установлено, что этот тип жанра есть конфронтативным и реализуеться в конфликтных комуникативных ситуациях.

Ключевые слова: *речевой жанр «грубый приказ», адресант, адресат, конфликтная комуикативная ситуация.*